

กล้วยป่าและกล้วยปลุกในเมืองไทย

โชติ สุวตติ

กณบดีคณะประมงและผู้อำนวยการ สำนักการวิจัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พูดในที่ประชุมทางวิชาการเกษตรศาสตร์และชีววิทยา (สาขาพืช) ครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๕

กล้วยเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะมีพรรณแปลกๆ และแตกต่างกัน ทั้งที่มีเมล็ดและไม่มีเมล็ด ผลสั้นและผลยาว และกินได้เมื่อสุกหรือสุกแล้วยังต้องเอาไปทำให้สุกอีกครั้งหนึ่ง จึงรับประทานได้ กล้วยเลยกลายเป็นเรื่องอันควรแก่การศึกษา

นอกจากนี้ กล้วยยังเป็นพันธุ์ไม้ที่ให้ประโยชน์ทุกส่วนในลำต้น ใช้ไถ่นับแต่ต้นทำหอยวกให้หมูกิน กาบจักตากแห้งเป็นเชือก ใบเป็นตอของ และผลเป็นอาหารของมนุษย์ อันเป็นที่รู้จักกันมาแต่โบราณกาล ปลูกอย่างแพร่หลายและบางแห่งเป็นสินค้าสำคัญ มีการค้นคว้าอย่างกว้างใหญ่ไพศาล

ตามชื่อเรื่องที่กำลังอ้างถึง เป็นผลของการสำรวจพันธุ์กล้วยในเมืองไทย แล้วนำมาแจกแจงออกเป็นกล้วยป่าและกล้วยปลุก โดยได้จำนวนของโครโมโซมเป็นหลัก โครโมโซมนี้เป็นตัวนำลักษณะจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง และอาจไปผสมกับตัวอื่นก่อให้เกิดลักษณะใหม่ขึ้นได้

เป็นที่ทราบกันแล้วว่า กล้วยมีโครโมโซมตามปกติ $N=11$ และ 10 (*Musa*) และ $N=9$ (*Ensete*) ซึ่งนับเป็นพรรณดั้งเดิมของกล้วย มักเกิดตามป่า

และชาวบ้านไม่นิยมปลูกกัน (เว้นแต่กล้วยตานี) พออนุโลมเข้าเป็น กล้วยป่าได้ ต่อเมื่อมีการผสมพันธุ์กันขึ้น (จะเป็นโดยธรรมชาติหรือธรรมชาติเทียมก็ตาม) จำนวนของโครโมโซมจะเปลี่ยนแปลงไปเพิ่มขึ้นเป็น ๒ เท่า ๓ เท่าหรือ ๔ เท่า สุดแต่กรณี ผลที่ได้รับย่อมแตกต่างกันไป และคุณภาพก็ดีกว่าเดิม จึงมีผู้พอใจปลูก เลยกลายเป็น กล้วยปลุกไป ดังนี้

กล้วยเท่าที่พบในเมืองไทย ปรากฏว่ามีราว ๑๓ ชนิด กับชนิดย่อยอีกบ้าง แต่ชนิดที่ควรนำมากล่าวคือ *Musa acuminata* (เรียกกันว่า กล้วยป่า เตียน แดง และหม่น) กับ *Musa balbisiana* (กล้วยตานี ตานีป่า ป่า และหก) เพราะกล้วย ๒ ชนิดนี้ (ตามราชวิทยาลัยแห่งเกษตรกรรมเขตร้อนที่ทรินิแดด) ว่าเป็นตัวสำคัญในการผสมพันธุ์ทำให้เกิดเป็นพรรณต่างๆ ขึ้น มีทั้งผลที่เนื้ออ่อนหวานสุกแล้วรับประทานได้ (คือกล้วย หรือ Banana), และผลเนื้อแข็ง เป็นแป้ง สุกแล้วต้องเอาไปทำให้สุกอีกครั้งหนึ่ง จึงรับประทานได้ (ได้แก่กล้วย หรือ Plantain)

อนึ่ง กล้วยปลุกเอาผลรับประทานย่อมมีรูปร่างและลักษณะแตกต่างกัน มากหรือน้อยนั้น สืบ

เนื่องจากส่วนประกอบของ “ยีน” หากสมมุติให้ A เป็นตัวแทรกใน *Musa acuminata* และ B เป็นของ *Musa balbisiana* ดังกล่าวแล้วผสมกัน อันก่อให้เกิดโครโมโซมเกิดเป็น ๒ เท่า ๓ เท่า และ ๔ เท่า ขึ้นนั้น มีปรากฏเป็นข้อแตกต่างออกไปตามหมู่ของ “ยีน” ตามที่ Simmonds, 1959 ได้เขียนสำหรับประเทศไทยไว้ ดังนี้

หมู่ “ยีน”	ชื่อกล้วย
AA	: กล้วยไข่ ; ร้อยหวี ; จากนวล ; (น้ำนม, หอมแซก) ; หอมมีอนาง (เงาะ)
AAA	: กล้วยหอมทอง ; หอมเขียว ; หอมค่อม ; นาก ; นมสาว ; หัวแข็ง
AAAA	: ไม่มีในเมืองไทย
AB	: ไม่มีในเมืองไทย
AAB	: กล้วยไข่ฝรั่ง (นมสวรรค์, นางนวล) ; งามช้าง,
ABB	: กล้วยน้ำว้า (กะลือช่อง) ; น้ำว้าแดง ; น้ำว้าขาว ; น้ำว้าค่อม ; หักมุก (ส้ม)
ABBB	: กล้วยเทพรส (สังกิโว, ปลีหาย) จากกล้วย (ปลุก) พันธุ์ผสมที่กล่าวนี้เอง Linnaeus ได้เอามาทำเป็น type (ต้นแบบ) ตั้งชื่อว่า <i>Musa Bihai</i> (ไม่พบในเมืองไทย) และ <i>Musa paradisiaca</i> ต่อมา M. Bihai ได้ย้ายจาก <i>Musa</i> โอนไปเข้าสกุล <i>Heliconia</i> ดังนั้น <i>Musa paradisiaca</i> จึงกลายเป็นต้นแบบ (type) ไปภายหลัง ลินเนียสเองได้ตั้งชื่อ (กล้วย) <i>Musa</i>

sapientum ขึ้นอีก ซึ่งพอจะแบ่งได้ ให้ ๑) *Musa paradisiaca* เป็นกล้วย (plantain) หรือกล้วยที่มีแป้งมาก และ ๒) *Musa sapientum* เป็นกล้วยหวาน (banana) แต่ความข้อนั้นไม่เป็นอันยุติลงได้ เพราะบางท่าน บางครั้ง กลับใช้ชนิดหนึ่งไปเป็น variety (พันธุ์) ของอีกชนิดหนึ่ง คือ *Musa paradisiaca* var. *sapientum* (ได้แก่กล้วยกล้วยโกก (ใต้), โกก (ใต้), หักมุก, และกล้วย), หรือ *Musa sapientum* var. *paradisiaca* (กล้วยกล้วยไข่, ตานี, นาก, น้ำ, น้ำว้า, หอม, หอมเขียว, หอมจันทร์, หักมุก, ยะไข่ (กะเที๋ยง — แม่ฮ่องสอน)

เนื่องจากเหตุสับสนปนเปื้อนเอง มีผู้เสนอ (Simmonds and Shepherd) แนะนำ หากเป็นไปได้ น่าจะยกเลิกชื่อทั้งสองเสีย แต่ชื่อเหล่านี้เป็นที่คุ้นเคยและรู้จักกันมาเป็นอย่างดีแล้ว ก็น่าจะเขียน (ตาม International Code of Botanical Nomenclature) เป็น *Musa X paradisiaca* แทน และจะทำให้เข้าใจดีขึ้นไปอีก ถ้าจะแทรกจำนวน “ยีน” เข้าไป เช่น *Musa* (AAA) ‘Gros Michel’ (กล้วยหอม) *Musa* (AAB) ‘French plantain’ (กล้วยกล้วย), และ *Musa* (ABB) ‘Bluggoe’ (กล้วยหักมุก)

อนึ่ง ชื่อพื้นเมืองตามแหล่งที่เกิดของกล้วยนั้นก็มีผิดแผกแตกต่างกันไป บ้างก็เป็นกล้วยชนิดเดียวกัน เป็นที่รู้จักกันดี แต่ชื่อผิดกัน Howes, 1928 ได้สำรวจพรรณกล้วยต่าง ๆ พบว่า กล้วยนาก (ไทย) ปีชังรายอุตัน (มลายู) ฉเว — ชเวก

-พยอว์ (พม่า) สะวาระ (ทมิฬ) และราเต็ม
ผลา (สิงหล) เป็นชนิดเดียวกัน ส่วนกล้วย
หักมุก (ไทย) ปีชังบาตุ (ชาว) ฮปี-กยาน
(พม่า) ปาจัน (ทมิฬ) และมนถาน (สิงหล)
ก็อย่างเดียวกัน

สำหรับกล้วยหอม (ไทย) ปีชังอัมบัน
(มลายู) ถิห์-มเว (พม่า) อนะมาลุ (สิงหล)
นั้น ดูเหมือนกับ ‘กรอสไมเคิล’ ของเวสต์อินดีส
แต่กล้วยที่พม่าเรียก ยักไซ่ หรือยะไซ่ (ของกะ
เหรี่ยง) นั้น ที่แท้เป็นกล้วยน้ำว้า (ไทย) กะลิง
อ่อง (พวยัพ) (ไม่ยักกะไซ่ กล้วยไซ่ (ไทย)
หรือปีชังมาศ (มลายู) และสุครีเอร์ (เวสต์อิน
ดีส))

การที่ชื่อกล้วยของประเทศหนึ่ง ไปละม้าย
กล้วยคลึงกับชื่อของอีกแห่งหนึ่ง คือกล้วยหักมุก
(ไทย) และเจกสนับมุก (เขมร) หรือกล้วยหอม
ที่มลายูเรียก ปีชัง อัมบัน ซึ่งเขมรออกเสียงเป็น
เจกอมโปง นั้น พอจะนึกออกกว่าเป็นชนิดเดียว
กันแต่บางท้องถิ่นมีชื่อเหมือนกัน หากเป็นกล้วย
คนละชนิดเช่น “ละคะตัน” ของ เวสต์อินดีส
เป็นกล้วยหอม ซึ่งต่างกับ “คะละตัน” ของ
ฟิลิปปินส์กล้วยอีกชนิดหนึ่ง และกล้วย “รัสตาลิ”
ของมลายู และอินเดียนตอนใต้ก็กล่าวเป็น ๒ เสียง
ว่าเหมือนกัน และไม่เหมือนกัน

กล้วยทั้งหมดเหล่านี้ น่าจะรวบรวม และจัด
หมวดแบ่งหมู่ออกไป คงจะได้ความรู้เรื่องกล้วย
อีกมาก และมีช่องทางที่จะพัฒนาอีกอเนกประการ
แม้จะมีสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ สำหรับนำมาประกอบ

การพิจารณาได้แก่ดินฟ้าอากาศและน้ำฝนก็ดี น่า
จะได้ทดลองและตั้งต้นกันดู

แหล่งสำหรับปลูกกล้วยที่เหมาะสมนั้น มักจะมี
ฝนชุกและตกสม่ำเสมอ ดินดีและน้ำสะอาด กับ
ลมอ่อน พัดไม่แรง เท่าที่พบในเมืองไทย มีกล้วย
ปลูกในภาคพายัพ ซึ่งอธิการบดี (นายอินทรี จันทร
สถิตย์) ว่า ขณะนี้ (มี.ค. ๒๕) ชาวสุโขทัยปลูก
กล้วยตานีกันมาก เพื่อเก็บใบทองขยาย จะได้รับ
ประโยชน์ดีกว่าขายผล และที่ปักชำได้ก็มีกล้วย
พรรณต่างๆ มากมาย ส่วนจังหวัดกาญจนบุรี
นั้นเป็นแหล่งของกล้วยไซ่ สำหรับภาคตะวันออก
เฉียงใต้ คงมีการปลูกกล้วยเหมือนกัน แต่จำนวน
ไม่มากนัก ความเหล่านี้นี้ ขอฝากไว้แก่นักเซลล์
วิทยา นักพันธุศาสตร์และนักผสมพันธุ์พืชตลอด
จนนักอนุกรมวิธานต่อไป

ส่วนเรื่องของกล้วยต้นพอง ที่เรียกกันใน
เมืองไทยว่า กล้วยโตน นวล ป้าป่า หัวโต
อะแพละ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) บางชนิด
ก็เรียก กล้วยทับเต่า กล้วยสาสนา และกล้วยผา
ซึ่งแต่ก่อนได้จัดอยู่ในสกุล Musa นั้น บัดเดี๋ยวนี้
จำแนกออกไปเป็นสกุลใหม่ ชื่อ Ensete (ตาม
ความพองของลำต้น น่าจะตรงกับคำว่าหัวโตบ้าง
กระมัง) จึงขอจดไว้ไม่กล่าวถึง

ผู้เขียนขอขอบคุณ นายกลิน สุวตะพันธุ์
อาจารย์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ช่วยเหลือ
แนะนำ และให้คำชี้แจงต่างๆ สุดแต่จะค้นหา
ไปถามจนทำเรื่องยากกลายเป็นเรื่องง่ายขึ้น ทั้ง
ประจักษ์แจ้งอยู่แล้ว